

arenaidé

Mars 2015

Ny Tid rapport 24

Gör din plikt –
kräv din rätt!
En utredning om
medborgartjänst
Mats Wingborg

Gör din plikt – kräv din rätt!

En utredning om medborgartjänst

©Arena idé och Mats Wingborg

Stockholm 2015

Bild: Ian 'Harry' Harris/Flickr.com

Rapporten kan laddas ner från www.arenaide.se/rapporter

Författarpresentation

Mats Wingborg är frilansjournalist och författare med inriktning på fackliga frågor, arbetsliv, arbetsmarknad och migrationspolitik i Sverige och internationellt. Han har skrivit flera böcker om den globala fackföreningsrörelsen, utvecklingsfrågor och migration.

INLEDNING	7
1. MEDBORGARTJÄNST – ETT VERKTYG FÖR ATT SKAPA ETT SAMHÄLLELIGT KITT	8
2. UTREDNINGENS UPPLÄGG	10
3. FINNS SAMHÄLLELIGA BEHOV AV EN MEDBORGARTJÄNST?	10
4. OMRÅDEN DÄR EN MEDBORGARTJÄNST KAN ANVÄNDAS	11
4.1. Det militära försvaret	11
4.2. Det civila försvaret	12
5. ANDRA BEHOV SOM SKULLE KUNNA TÄCKAS AV EN MEDBORGARTJÄNST	16
6. EN MEDBORGARTJÄNST SOM GER UTBILDNING	17
7. HUR SKULLE UTBILDADE PERSONER ANVÄNDAS?	18
7.1. Utbildade personer skulle kunna bli inkallade	18
7.2. Utbildade personer ingår i frivilliga nätverk som mobiliserar	18
7.3. Blandformer	19
8. PLIKTEN ATT DELTA	20
8.1. Läget i dag	20
8.2. Moraliska och juridiska argument för och emot att medborgartjänst ska utgöra en obligatorisk plikt	21
9. EN MEDBORGARTJÄNST FÖR ALLA ELLER FÖR VISSA	23
10. MEDBORGARTJÄNST SOM BRYGGA FÖR ATT KOMMA IN I ARBETSLIVET	25
11. FÖRSLAG	26
12. SAMMANFATTNING	27
13. INTERVJUER	30

14. CENTRALA SKRIFTLIGA UNDERLAG	30
TIDIGARE RAPPORTER I SERIEN NY TID	32

INLEDNING

Denna rapport är resultatet av ett arbete som pågått under närmare ett år. Undertecknade tog initiativ till ett rundabordssamtal och därefter har ett antal diskussionsmöten hållits. Ett antal personer kom samman för att diskutera frågan om en medborgartjänst eller vad en del kallade samhällstjänst eller förnyad värnplikt. Mötet gav stark inspiration att fortsätta och utveckla de idéer som framkommit.

Samtalen hölls inom Arenagruppen och Mats Wingborg anlitas för att skriva en rapport i ämnet. Vi kom fram till att använda ordet medborgartjänst för att undvika en sammanblandning.

Wingborgs rapport har sedan diskuterats i gruppen och genomgått smärre förändringar. Vi är medvetna om komplexiteten i förslaget om en obligatorisk medborgartjänst och beslutade därför att överlämna utredningen till regeringen med förslag om att den tillsätter en bred parlamentarisk utredning i vilken olika frågor får utredas vidare.

Gruppen som träffats har bestått av Tobias Baudin, Håkan A. Bengtsson, Jesper Bengtsson, Ingvar Carlsson, Ellinor Eriksson, Lena Hjelm-Wallén, Annelie Nordström, Göran Rosenberg, Olof Ruin, Michael Sohlman, Lars Trägårdh, Yeshi Wondmeneh och Bengt Säve-Söderbergh (sammankallande).

Bengt Säve-Söderbergh
Ordförande Arenagruppens vänner

Håkan A Bengtsson
vd Arenagruppen

1. MEDBORGARTJÄNST – ETT VERKTYG FÖR ATT SKAPA ETT SAMHÄLLELIGT KITT

För liberaler och socialister som kämpade för den allmänna rösträtten i början av 1900-talet fanns en koppling mellan plikt och rätt. Medborgarna hade plikter, att betala skatt, att skydda samhället och att göra värnplikt (åtminstone män). Plikten var ett skäl för att få vara med och bestämma, för att rösträtten skulle bli allmän. Den idémässiga underbyggnaden för detta resonemang var att medborgarna har ansvar för hela samhället, inte bara för det egna välbefinnandet. Plikten att ställa upp och rätten till inflytande var två sidor av samma mynt.

Den 16 juni 2009 avskaffade riksdagen den allmänna värnplikten i fredstid. Flera skribenter – som Göran Rosenberg, Gunnar Wetterberg, Åsa Moberg och Lars Trägårdh – har påpekat att något därigenom gick förlorat. Värnplikten hade, enligt dem, fungerat som ett kitt i det sammanhållna Sverige. Värnplikten skolade också nya generationer för gemensamma samhällsinsatser och bidrog understundom till att socialisera grupper av stökiga killar.

Frågan om att stärka det sociala kittet och synen på samhället som en gemensam angelägenhet som alla är skyldiga att ta ansvar för har dominerat inläggen om en möjlig medborgartjänst.

- Behovet av ett starkare sammanhållande kitt måste också ses i ljuset av nya forskningsrön som visar att tilliten mellan människor i Sverige har sjunkit något under de senaste 15 åren (även om den fortfarande är hög internationellt sett). En förklaring till trendbrottet är att unga människor i dag har en lägre tillit än de som var unga för tio år sedan. Internationellt sett är fortfarande tilliten mellan människor hög i Sverige, men utvecklingen är oroande. En hög grad av tillit mellan människor är ett tecken på ett fungerande samhälle. Länder med hög tillit har för det mesta en stabil demokrati, stark ekonomi, god folkhälsa, låg brottslighet samt en hög nivå av jämlikhet och jämställdhet.

- Många andra rapporter pekar på ett alltmer fragmenterat samhälle, med ökad skolegregation och tilltagande ekonomiska

klyftor mellan olika medborgare.

- Så här skriver exempelvis forskarna Lars Trägårdh, Susanne Wallman Lundåsen, Dag Wollebæk och Lars Svedberg: "Historiskt har två av de viktigaste institutionerna för att socialisera unga människor in i det sociala kontraktet och den nationella gemenskapen varit universell folkskola och manlig värnplik. Båda dessa institutioner har vi i dag nedmonterat (värnplikten) eller pluraliserat (folkskolan)."

- En konsekvens av ökad fragmentisering blir svagare kontakter och lösare sociala band mellan olika samhällsgrupper. Många forskningsrön visar att avsaknaden av sådana kontaktytor i sin tur kan vara en förklaring till en sjunkande tillit.

- Mycket talar för att den allmänna värnplikten bidrog till att skapa tillit i samhället. Det saknas dock forskning om i vilken grad detta skedde. Det finns också faktorer som dämpade effekten. För det första att kvinnor inte deltog i den allmänna värnplikten. För det andra att vissa personer tvivlade på det meningsfulla i verksamheten (en del av dessa sökte vapenfri tjänst eller totalvägrade).

- En framtida medborgartjänst skulle kunna bidra till att stärka tilliten. Forskningen om tillit visar att två faktorer är avgörande; att medborgartjänsten verkligen kommer att innebära ett möte av människor med olika bakgrund och att verksamheten i sig uppfattas som meningsfull och därmed som moraliskt legitim.

Det är sannolikt att en medborgartjänst skulle kunna bidra till att stärka tilliten i samhället, men även många andra faktorer är avgörande:

- Forskning visar att en avgörande faktor för att skapa tillit är kvaliteten i landets offentliga förvaltning. Så här sammanfattar exempelvis statsvetaren Bo Rothstein dessa resultat: "Det handlar om grundläggande principer för verksamhetens bedrivande av typen opartiskhet, saklighet, likabehandling och oväld i alla delar av den offentliga förvaltningen inklusive den del som producerar tjänster åt medborgare." Enligt dessa resultat beror graden av tillit i ett samhälle främst av att det existerar opartiska och sakliga offentliga institutioner, även om samhällets förmåga att organisera gemensamma mötesplatser också kan ha betydelse.

- En annan fråga som kan ha betydelse för graden av tillit är närheten till politiker och beslutsfattare. Irene Wennemo har argumenterat för detta i sina analyser av det allmänna förtroendet för bland annat a-kassan.

- Om frågan om gemensamma samhällsarenor ska betonas kan andra faktorer än en medborgartjänst vara av ännu större vikt.

Framför allt handlar det om den kraftigt ökande segregationen inom grundskolan. Tidigare var det vanligt att elever från olika samhällsklasser möttes i grundskolan efter 20 års marknadsreformer inom skolområdet har detta blivit alltmer ovanligt. Detta har också inneburit att likvärdigheten i skolan kraftigt har försämrats.

Sammanfattande slutsats: En medborgartjänst skulle kunna bidra till att stärka tilliten i samhället. En rad andra faktorer har också stor betydelse: att offentliga institutioner behandlar alla medborgare likvärdigt, att det finns en närhet till politiker och beslutsfattare samt att segregationen inom skolan minskar.

2. UTREDNINGENS UPPLÄGG

Den här utredningen är praktiskt inriktad. Den undersöker inom vilka samhällssektorer som en medborgartjänst skulle kunna fungera och vad den skulle ha för karaktär. Vad det finns för för- och nackdelar med olika utformningar av en medborgartjänst. Huruvida en medborgartjänst skulle vara obligatorisk, hur lång den skulle vara etc. I utredningen granskas de centrala argumenten för en medborgartjänst.

I samband med att detta blir undersökt granskas också ett antal motargument. Det kanske viktigaste av dessa är att medborgartjänsten innebär ett visst tvång för den enskilde som skulle kunna uppfattas som orättfärdigt. Ett annat motargument är att vissa utformningar av en medborgartjänst skulle kunna leda till en undanträngning av lönearbete.

Avslutningsvis presenteras ett konkret förslag. Det innehåller också ett antal praktiska avvägningar. Förslaget ska dock främst uppfattas som en startpunkt för fortsatt diskussion. Flera personer har intervjuats under arbetet med rapporten. Dessa finns nämnda i en bilaga längst bak.

3. FINNS SAMHÄLLELIGA BEHOV AV EN MEDBORGARTJÄNST?

För att ett förslag om en medborgartjänst ska vara trovärdigt behövs preciserade svar på följande frågor: Finns behov av en medborgartjänst? Vilka uppgifter skulle den i så fall användas för? Behövs en medborgartjänst för att lösa dessa uppgifter?

Den relevanta frågan i detta sammanhang är dock egentligen inte om det finns behov av ytterligare samhälleliga insatser.

Behoven är i själva verket väldigt stora och har förmodligen blivit ännu större till följd av det senaste decenniets nedskärningar av det civila försvaret och det militära försvaret. Nej, den centrala frågan är om en medborgartjänst är en bra väg för att tillgodose dessa behov. För att svara på den frågan behöver man först identifiera vilka behov som finns.

Två områden av behov är särskilt centrala i denna studie:

- Behovet av att (delar av) befolkningen deltar i en allmän militär värnplikt.

- Behov av att utbilda fler människor i kris- och katastrofhantering, det vill säga inom civilförsvaret.

Ännu större blir frågan om vi analyserar dessa behov även utanför Sverige.

4. OMRÅDEN DÄR EN MEDBORGARTJÄNST KAN ANVÄNDAS

4.1. Det militära försvaret

Försvarsminister Peter Hultqvist menar att det finns skäl att återinföra en militär värnplikt (även om inte lika många som tidigare behöver bli inkallade). Han menar både att det finns försvarsmässiga behov av en värnplikt och att det är viktigt att försvaret har folklig förankring, "försvaret bör inte överlämnas enbart till en professionell yrkeskår". Peter Hultqvist hänvisar också till bland annat Danmark och Norge där en del av befolkningen gör värnplikt och där ett professionellt försvar kombineras med en plikttjänstgöring.

I en debattartikel i SvD den 29/8 utvecklar Peter Hultqvist och Urban Ahlin dessa tankegångar. Mot bakgrund av bland annat de senaste årens målmedvetna upprustning i Ryssland menar Hultqvist och Ahlin att "en ny typ av värnplikt" bör utredas. Utöver en osäkrare omvärld anger författarna ytterligare ett argument för förslaget: "Vi anser inte att det är rimligt att skyddet av Sverige endast ska vara ett ansvar för en liten grupp yrkesanställd personal. Det krävs en bredare folklig förankring."

Dessa tankegångar ligger även till grund för Socialdemokraternas förslag om att återinföra en allmän mönstring. Det ska bana grund för möjligheten att återinföra en värnplikt.

Notabelt är att förslagen inte handlar om en värnplikt för alla män och kvinnor. Det som ska utredas och möjliggöras är en värnplikt för vissa kvinnor och män. Hur uttagningen ska ske och om den ska vara frivillig preciseras inte närmare.

En militär värnplikt skulle även kunna användas för civila syften. En som förordat just detta och åter vill se en allmän värnplikt är Olof Ruin, professor i statskunskap. I en intervju i Dagens Arena hävdar han att det är den senaste tidens katastrofer som bidragit till att lyfta frågan: "I ljuset av branden och översvämningarna behöver de också föra upp frågan om allmän värnplikt på agendan". Ruin tillfogar: "En värnpliktsarmé är inte bara av värde ur social integrationssynpunkt utan även resurs att tillgripa vid naturkatastrofer."

Även Hultqvist och Ahlin betonar att en eventuell framtida värnplikt också bör ha en bredare inriktning än att enbart vara militär: "Dessutom måste svenska folkets kunnande om krishantering såväl civilt som militärt höjas."

En värnplikt som även har en civil inriktning skulle dock behöva lyda under ett delvis annat regelverk än den tidigare allmänna värnplikten. Det är en fråga som skulle behöva granskas närmare.

Det finns åtminstone tre svårbedömda frågor som hänger samman med ett återinförande av värnplikten.

- För det första hur stort det försvarsmässiga behovet är av en värnplikt och i så fall hur omfattande den bör vara.
- För det andra hur kostnaderna för en värnplikt ska vägas mot andra insatser för att stärka försvarsförmågan (framför allt inköp av materiel).
- För det tredje i vilken omfattning det militära försvaret och personer som gjort värnplikt skulle kunna användas vid katastrofsituationer som inte är militära, exempelvis vid naturkatastrofer.

4.2. Det civila försvaret

Det finns behov av civilförsvars-, kris- och katastrofinsatser. Samhället kan drabbas av en rad allvarliga kriser: krig, bränder, stormar, översvämningar, jordskred, kärnkraftsolyckor, oljeutsläpp, störningar i energiförsörjningen, störningar i vattenförsörjningen, pandemier, extrema värmeböljor, terrorhot, dramatiska inflöden av flyktingar, kollapsande IT-system etc. I dessa sammanhang är också de lokala och individuella katastroferna av vikt: försvunna personer, bilolyckor, våld, drunkningstillbud, hjärt- och lungräddning, krisstöd etc.

Utgångspunkten är att de professionella insatserna inom dessa områden är nödvändiga men inte tillräckliga. I flera situationer behövs ett aktivt agerande från många frivilliga. I andra situationer är frivilliga först på plats och måste agera direkt. Varje krissituation är dock unik. Ibland behövs en samverkan mellan professionella

och frivilliga. I andra situationer bör räddningsarbetet helt överlåtas på professionella. Uttrycket frivilliga kan i detta sammanhang också åsyfta många olika saker. Frivilliga blir en långt viktigare resurs om de är utbildade och ingår i organiserade nätverk. I många fall är det också professionella aktörer som ska dirigera vad som ska ske (men ibland bör frivilliga agera direkt). Samtidigt är de professionella insatserna ofta otillräckliga. I flera situationer behövs ett aktivt agerande från många frivilliga.

Den övergripande bilden är att det behövs ett brett folkligt engagemang för att skapa en stark beredskap. Inte minst i glesbygd är detta avgörande, där tar det ofta lång tid för räddningstjänsten att vara på plats. Det finns också starka idémässiga skäl för att låta den civila beredskapen ha en folklig förankring.

Redan i dag bedrivs olika utbildningar kring ovanstående frågor. Av mest intresse i detta sammanhang är de utbildningar som finansieras av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB). MSB:s initiativ bygger på en riskanalys. MSB vill särskilt stärka:

- Förmågan att förebygga och agera vid bostadsbränder.
- Förmågan att förebygga och hantera anlagda skolbränder.
- Förmågan att förebygga och hantera övriga olyckor och skador: förebygga drunkning, kunna ge första hjälpen och hjärt-lungräddning, förebygga fallolyckor bland barn och äldre.
- Förmågan att hantera information säkert.
- Förmågan att förebygga och hantera allvarliga händelser och kriser.

I rapporten *Risker och förmågor 2013 – Redovisning av regeringsuppdraget om nationell risk- och förmågebedömning* har MSB genomfört en mer omfattande riskanalys. Där redovisas totalt 27 olika katastrofscenarier som skulle få allvarliga konsekvenser för människors liv och hälsa, allvarliga konsekvenser för ekonomi och miljö och/eller allvarliga konsekvenser för det politiska styret. De risker som undersöks är de som kan resultera i att minst 30 personer omkommer eller skadas allvarligt, har direkta kostnader för 750 miljoner kronor eller mer samt leder till allvarliga politiska verkningar, såsom att rikets ledning hotas.

Den svenska nationella riskbedömningen utgår i sin tur från EU-kommissionens riktlinjer för bedömning och kartläggning av risker i samband med katastrofhantering. Sverige har i grova drag följt dessa riktlinjer.

De utbildningar som MSB finansierar utförs i första hand av någon av de 22 ideella organisationer som ingår i civilförsvaret. Navet bland dessa är Civilförsvarsförbundet som menar att

utgångspunkten för utbildningarna är att människor ska lära sig att agera i samband med olyckor och krislägen. Sådana krislägen kan bland annat vara "längre elavbrott, förorenat dricksvatten, en längre tids isolering och nödsituationer utomhus". Vidare utbildar Civilförsvarsförbundet kring barnsäkerhet, hjärt- och lungräddning (HLR) och första hjälpen.

Civilförsvarsförbundet och de övriga närstående organisationerna anordnar inte bara utbildningar utan utför också insatser vid krissituationer. Denna verksamhet sker för det mesta inom ramen för de så kallade Frivilliga resursgrupperna (FRG). Den som är medlem i Civilförsvarsförbundet eller annan civilförsvarsorganisation kan ansluta sig till en FRG-grupp om en sådan finns i kommunen. Det är dock kommunerna som själva beslutar om en FRG-grupp ska bildas. Det är också kommunerna som begär att en lokal FRG-grupp ska utföra en insats. FRG-grupperna tar aldrig själva initiativ till insatser.

Genom kommunen kan FRG vid behov även nyttjas som en förstärkningsresurs för landsting och centrala myndigheter. I samband med skogsbranden i Västmanland deltog flera personer från lokala FRG-grupper i räddningsaktionerna. Medier och MSB gav mycket beröm åt FRG-gruppernas insatser. De bidrog bland annat med viktiga persontransporter. För närvarande sker en successiv utbyggnad av antalet FRG-grupper, i dag finns sådana grupper i 110 kommuner.

En undersökning som nyligen genomfördes av Civilförsvarsförbundet visade att åtta av tio som i dag är passiva medlemmar i någon av civilförsvarsorganisationerna kan tänka sig att engagera sig aktivt för att hjälpa till i utsatta situationer. Samtidigt visade undersökningen att kunskaperna om FRG-grupperna var låg.

Civilförsvarsförbundet bedriver också sex regionala eller lokala så kallade akutgrupper. De har en liknande funktion som FRG-grupperna men kan bedriva verksamhet på eget initiativ. Personer i akutgrupperna är utbildade och utrustade med förbandsväska, hjärtstartare och nackkrage.

I flera andra länder i Europa finns liknande system av ideella organisationer som är kopplade till civilförsvaret. Ofta har dessa en långt mer omfattande verksamhet än i Sverige. Med europeiskt mått är de svenska civilförsvarsorganisationerna relativt små. Även i de andra länderna i Norden är dessa organisationer ofta betydligt starkare. I bland annat Norge, Finland och Island är en betydligt större andel av befolkningen engagerade i ideell verksamhet kopplade till civilförsvaret. Den civila beredskapen har inte haft

samma prioritet i Sverige. När MSB bildades 2009 – och ersatte Krigsberedskapsmyndigheten – var ett syfte att stärka beredskapen och bredda uppdraget till fler civila områden. MSB fick också i uppdrag att samverka med de frivilliga civilförsvarsorganisationerna.

I några länder i Europa finns i dag någon form av medborgartjänst. Den gängse modellen, som i Schweiz, är dock att den bygger på en allmän värnplikt, men där det finns möjlighet att välja en civil värnplikt i stället. Mönstret i Europa är emellertid detsamma som i Sverige. I takt med att den allmänna värnplikten har urholkats har också kravet på en civil plikt underminerats och ibland försvunnit. Efter den senaste finanskrisen har ambitionerna påtagligt dragits ned.

I Sverige finns tidigare erfarenhet av denna typ av utbildningar. Efter att lagen om totalförsvarsplikt beslutades 1995 ersattes den vapenfria tjänsten med en civilplikt, som kunde vara med eller utan vapenfri status. Civilförsvarsutbildningen brukade omfatta cirka en månad och innefattade brandsläckning och rökdykning, räddning inklusive att ta sig in i raserade hus och enklare sjukvård. Det fanns också möjlighet att utbilda sig till exempelvis räddningsperson, ammunitionsröjare eller banreparatör. År 2008 avvecklades utbildningen för civilpliktiga.

För att utforma utbildningar kring civilförsvarsfrågor inom ramen för en medborgartjänst finns ett antal frågor som behöver undersökas mer utförligt.

- Hur bör avvägningen se ut mellan utbildningar för civilförsvaret och det militära försvaret? Hur uppnå en fungerande samverkan mellan dessa två delar av totalförsvaret?

- Utbildningarna måste vägas mot kostnaderna. Finns alternativa användningar av pengarna som vore mer effektiva?

- I dag finns en rad organisationer som är engagerade i civilförsvaret eller som arbetar med krisberedskap. En medborgartjänst bör vara utformad så att detta ideella arbete inte blir undanträngt.

- Det behövs en avvägning när det gäller ansvarsfördelning mellan professionella yrkesutövare, personer aktiva i medborgartjänst och frivilliga insatser. Det professionella kunnandet får inte hamna i bakvattnet, det skulle minska kvaliteten på insatserna.

- Det finns behov av ökad kunskap kring agerande vid kriser och katastrofer. Skydd och säkerhet är en del av välfärden. Samtidigt är det av vikt att inte skrämja upp människor. Olika hotbilder bör presenteras, men riskerna bör inte heller överdrivas.

Det gäller att skapa samling kring agerandet, att ge människor kunskap och verktyg.

- Civilförsvaret skulle eventuellt kunna få ett vidgat mandat och även användas för vissa miljöinsatser, särskilt i samband med akuta händelser, som oljeutsläpp.

- Civilförsvaret är en del av totalförsvaret där även det militära försvaret ingår. En möjlighet är att utbildningar inom civilförsvaret också innehåller några militära delar.

5. ANDRA BEHOV SOM SKULLE KUNNA TÄCKAS AV EN MEDBORGARTJÄNST

En medborgartjänst för att täcka behov inom vård och omsorg har också diskuterats. Verksamheter som skulle kunna vara aktuella är exempelvis insatser inom äldre- och barnomsorg, som rastvakter, som mottagare av flyktingar, för att utföra insatser för att skydda miljö och natur etc. – det vill säga inom olika former av vård, omsorg och miljöinsatser.

Denna typ av insatser har redan tidigare genomförts i Sverige inom ramen för verksamheter som påminner om en medborgartjänst, dock i förhållandevis liten skala. När Sverige hade allmän värnplikt fanns möjligheten att i stället ansöka om att få utföra vapenfri tjänst. Fram till 1970-talet handlade det om ett hundratal personer per år som genomförde vapenfri tjänst, därefter utbildades mellan 1 000 och 2 500 varje år fram till att civilpliktsutbildningen avvecklades 2008.

Den vapenfria tjänsten bestod av en civilförsvarsutbildning på cirka en månad, därefter fick personen delta i verksamhet inom den offentliga sektorn, särskilt ofta på dagis eller i arkiv.

Behoven finns, men det finns också flera problem som behöver lösas för att man ska använda en medborgartjänst inom dessa områden.

- Det finns en risk för att arbetsgivare genom att använda personer i medborgartjänst kan anse att de inte behöver anställa ytterligare personal eller till och med kan dra ned på befintlig personal. Av samma skäl skulle en medborgartjänst kunna fungera som en nedpressare av löner. I synnerhet finns risk för att de mest lågavlönande skikten inom offentligt finansierad verksamhet skulle komma i kläm. När Ingvar Carlsson under 1980-talet föreslog någon form av medborgartjänst blev konsekvensen att Kommunal

kraftigt motsatte sig förslaget. Kommunal uttryckte oro för att kommunala jobb skulle ersättas av "pliktjobb".

- Samma argument, men formulerat på ett annat sätt, är att det i dag är särskilt svårt för lågutbildade att hitta jobb på den svenska arbetsmarknaden. Om ett antal mer okvalificerade jobb dessutom skulle börja bedrivas i form av obligatorisk medborgartjänst skulle arbetsmarknaden för lågutbildade undermineras ännu mer.

- En annan risk är att en medborgartjänst tränger undan eller försvagar olika former av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. (Relationen mellan medborgartjänsten och arbetsmarknadspolitiska åtgärder behandlas mer utförligt längre fram.)

- Ytterligare en möjlig form av undanträngning handlar om relationen till insatser som utförs av olika ideella organisationer, som exempelvis Röda Korset, Stadsmissionen, Rädda Barnen m fl. En medborgartjänst som inte samverkar med dessa organisationer skulle kunna underminera föreningslivet.

- Vård och omsorg bedrivs både i offentlig och i privat regi och det råder ofta en konkurrenssituation mellan olika aktörer. En samhällstjänst skulle kunna snedvrída konkurrensen.

- Det kan uppstå praktiska problem som handlar om vilka befogenheter som personer i medborgartjänst ska ha, till skillnad från anställd personal med yrkesutbildning. Många verksamheter som tidigare genomfördes ideellt har tagits över av utbildad yrkespersonal. Även allmänheten ställer större krav på att personer som ska sköta vård, omsorg, bibliotek, skolor etc. har en yrkesutbildning.

Sammantaget innebär detta att det finns skäl att vänta med förslag om en medborgartjänst som innefattar verksamhet inom vård och omsorg, även om det finns vägar för att motverka att en medborgartjänst leder till undanträngning. En tänkbar möjlighet vore att strikt dela upp olika verksamheter i samhället, att låta vissa uppgifter skötas av professionellt utbildad personal och andra avgränsade uppgifter skötas av personer i medborgartjänst.

6. EN MEDBORGARTJÄNST SOM GER UTBILDNING

De förslag som skisserats ovan, en medborgartjänst inom det militära och det civila försvaret, handlar i huvudsak inte om att bedriva verksamhet, utan om att ge människor utbildning. Detta var också vad den tidigare värnplikten gick ut på, det vill säga utbildning i hur man försvarade sig.

Tanken med obligatoriska utbildningar kring dessa områden skulle vara – precis som med den tidigare värnplikten – att de utbildade personerna skulle kunna utföra insatser vid en akut kris. Medborgartjänsten skulle följaktligen handla om utbildning – för att människor i ett skede av kris, katastrof och olyckor skulle kunna vara verksamma.

Även med en sådan strategi finns dock ett antal problem som skulle behöva lösas:

- Hur stort är behovet av värnplikts- och civilförsvarsutbildningar? I båda fallen finns en avtagande marginalnytta av att utbilda ytterligare personer.
- Hur ska ansvarsfördelningen se ut mellan professionella yrkespersoner och personer som utbildats genom en medborgartjänst?
- Även om medborgartjänsten i allt väsentligt handlar om utbildning kan det ändå förekomma en viss undanträngning, exempelvis om det ingår praktikperioder i utbildningen eller om deltagare i medborgartjänsten används för insatser vid olika former av miljökatastrofer.

7. HUR SKULLE UTBILDADE PERSONER ANVÄNDAS?

Om medborgartjänsten skulle bestå av utbildningar till det militära försvaret (i detta fall krävs längre utbildningar om de ska vara meningsfulla) respektive det civila försvaret – hur skulle användningen av de utbildade personerna organiseras vid en krissituation?

Det finns tre olika möjligheter:

7.1. Utbildade personer skulle kunna bli inkallade

Detta är den tidigare värnpliktsmodellen. Vid en krissituation ska utbildade personer kunna kallas in. Det går också att tänka sig att personer blir inkallade till repetitionsutbildningar. Denna modell bör gälla för den militära delen av försvaret.

7.2. Utbildade personer ingår i frivilliga nätverk som mobiliserar

En annan möjlighet, som framför allt skulle kunna gälla personer som utbildats till uppgifter inom civilförsvaret, är att utbildade

personer ingår i frivilliga nätverk. Ideella organisationer skulle, med offentligt stöd, kunna ha ansvaret för att mobilisera nätverken vid krissituationer. Dessa insatser skulle vara frivilliga.

7.3. Blandformer

En tredje möjlighet är en blandning av de två ovan. Insatserna skulle visserligen vara frivilliga och organiseras av ideella organisationer, men de skulle ske under ledning av professionella yrkespersoner eller i nära samverkan med myndigheter. Redan nu finns flera exempel på sådan verksamhet:

- Frivilliga resursgruppen (FRG), ideella nätverk uppbyggda på kommunal och regional nivå. Personerna i nätverken är utbildade kring olika former av krishantering. Kommunerna kallar in FRG vid krissituationer. FRG har kontinuerlig kontakt med kommunernas krissamordnare. I samband med branden i Västmanland deltog 250 personer från FRG. FRG samverkar nära med Civilförsvarsförbundet.

- I Sverige finns utbildade personer inom Frivilligbrandkåren. Personer därifrån kan frivilligt delta i släckningsarbete som leds av brandkåren. Samtidigt får de som deltagit från Frivilligbrandkåren en ekonomisk ersättning för insatsen. För närvarande finns omkring 200 frivilliga brandstyrkor i landet.

- Organisationen Missing People Sweden (MPS) publicerar efterlysningar och genomför skallgångar efter försvunna personer i Sverige. MPS har ett nära samarbete med polisen och tar alltid poliskontakt innan man lägger upp en efterlysning.

- Därutöver finns en rad nätverk av ideella organisationer som har ett nära samarbete: Hela Sverige ska leva, Brandskyddsföreningen, Svenska rådet för hjärt-lungräddning, Svenska första hjälpen-rådet och NTF (Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande).

Ideella organisationer som nära samverkar med offentliga myndigheter är av en speciell karaktär. En viktig princip för att upprätthålla oberoendet är att organisationerna helt och hållet styr sig själva. I annat fall blir de snarare en del av en offentlig verksamhet. Att dessa organisationer sedan samverkar med myndigheter vid olika insatser är däremot något positivt. Det kan bidra till att katastrof- och hjälpinsatser blir mer effektiva. Det skapar också en länk mellan det civila samhället och myndigheter som kan bidra till att skapa bättre kunskaper och förståelse för myndigheternas arbete, samtidigt som myndigheterna också kan ta intryck av kunskaper från de ideella organisationerna och därigenom utveckla sitt arbete.

Det finns också problem kopplade till samverkan mellan ideella organisationer och myndigheter. Ett, som nämns ovan, är om myndigheterna intervenerar i organisationerna. Ett annat är gränsdragningen mellan professionell yrkesutövning och ideella insatser. Ytterligare ett är att myndigheterna kan profilera sig själva på bekostnad av de ideella organisationerna.

8. PLIKTEN ATT DELTA

8.1. Läget i dag

Det finns några få institutioner i Sverige som har rätt att tvinga medborgare till viss verksamhet. Den viktigaste av dessa institutioner är den obligatoriska grundskolan. Skolplikten omfattar alla barn från 7 till 16 år som är bosatta i Sverige, det vill säga även dem som inte är svenska medborgare. Sedan kan människor dömas till straff eller tvingas till ett visst beteende av polisen (exempelvis att avlägsna sig från en plats). Men sådana fall kräver att en person blivit dömd eller att polisen bedömer att det existerar en farlig situation.

Sverige har en totalförsvarsplikt som gäller för alla medborgare mellan 16 och 70 år. Alla dessa medborgare är skyldiga att tjänstgöra inom totalförsvaret efter förmåga om det skulle behövas. Totalförsvaret har följaktligen en potentiell juridisk rätt att använda tvång för att kalla in människor även om den allmänna värnplikten för tillfället är avskaffad. Ingen har heller rätt att vägra lämna personliga uppgifter till Försvarsmakten.

Följande lagar finns vilande i lagen om totalförsvarsplikt (1994:1809) och kommer att träda i kraft om regeringen beslutar att återinföra värnplikten:

- Värnplikten gäller både kvinnor och män.
- Den värnpliktige har rätt att göra vapenfri tjänst, men måste ansöka om det.
- Den som vägrar att mönstra eller lämna in uppgifter straffas med böter.
- Den som lämnar felaktiga uppgifter vid mönstring eller uppgiftsinsamling straffas med böter.
- Den som vägrar värn-, civil- eller allmän tjänsteplikt straffas för brott mot totalförsvarsplikten. Straffet blir som tidigare böter eller fängelse i högst ett år.
- Den som vägrar under höjd beredskap straffas med fängelse under sex månader upp till fyra år.
- Rekryteringsmyndigheten får välja att inte kalla de som

tidigare har straffats för vägran till mönstring eller tjänstgöring.

Införandet av en medborgartjänst skulle antingen innebära att en ny tvångslagstiftning infördes eller att lagen om totalförsvarsplikt aktiverades. För att det sistnämnda skulle vara möjligt krävs att verksamheten inom medborgartjänsten skulle klassificeras som en del av totalförsvaret.

8.2. Moraliska och juridiska argument för och emot att medborgartjänst ska utgöra en obligatorisk plikt

Inom den politiska filosofin finns en omfattande diskussion om det politiska tvånget och om en stat kan ha legitimitet att använda tvång mot medborgare. Inom både nyliberalismen och anarkismen finns företrädare som menar att sådant tvång alltid saknar legitimitet. Den yttersta konsekvensen blir att även en obligatorisk medborgartjänst måste förkastas och även tvånget att betala skatt. Den diskussionen lämnas åt sidan här.

En annan position är att inte vända sig mot statligt tvång som sådant, men mot tvånget att bruka vapen. Detta är en ståndpunkt som bland annat företräds av Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen. Ett tvång där den enskilde kan välja mellan att utbilda sig inom det militära försvaret eller inom civilförsvaret undanröjer emellertid tvånget att delta i militär utbildning.

Även försvarare av viss statlig pliktverksamhet brukar vara ense om att vissa kriterier bör vara uppfyllda för att tvånget ska bli legitimt. Ett sådant är att det råder en stark allmän uppslutning kring pliktverksamheten och att den har en bred demokratisk förankring. För att uppnå detta krävs att de absolut flesta medborgare anser att tvånget är moraliskt acceptabelt, vilket i sin tur förutsätter att den verksamhet som bedrivs är av stor samhälls vikt och att verksamheten inte kan bedrivas, eller inte bli lika effektiv, om plikten inte användes.

Samtidigt finns en rad skäl som talar för att medborgartjänsten ska utgöra en plikt. Om det inte finns ett drag av plikt försvinner en del av poängen med en medborgartjänst. En avgörande tanke är att den ska vara till för alla, för det första därför att det finns behov av att alla deltar, för det andra därför att alla har både rättigheter och skyldigheter i samhället. Anders M Johansson, generalsekreterare i Civilförsvarsförbundet, håller också fram ett annat skäl för ett obligatorium. Han menar att det i dag finns en risk för att särskilt ut-satta personer hamnar utanför civilförsvaret – som exempelvis ekonomiskt svaga – samtidigt som det ofta är dessa grupper som drabbas hårdast vid kriser och katastrofer. Genom ett obligatorium skulle även dessa grupper involveras. Anders M Johansson tycker

dessutom att allmänheten bör involveras i vissa återkommande övningar.

Av detta går det att dra flera slutsatser:

- För det första måste utgångspunkten för en medborgartjänst vara att den ska användas för att lösa ytterst viktiga samhällsuppgifter.

- För det andra måste medborgarna dela uppfattningen att medborgartjänsten används för att lösa viktiga samhällsuppgifter.

- För det tredje måste utgångspunkten vara att dessa samhällsuppgifter skulle bli svåra att lösa eller skulle lösas på ett betydligt sämre sätt utan en medborgartjänst.

- För det fjärde måste medborgarna dela uppfattningen att det skulle bli svårt att lösa dessa samhällsuppgifter utan en medborgartjänst.

I tvånget ligger också frågan vilka sanktioner som ska användas mot dem som försöker komma undan tvånget. När Sverige hade en allmän värnplikt fanns möjligheten att ansöka om en vapenfri tjänst, men de som inte blev antagna till en vapenfri tjänst och därefter vägrade att delta i den militära utbildningen eller de som även vägrade att delta i den vapenfria tjänsten kallades för totalvägrare och dömdes till fängelse i högst fyra månader. Som mest, under 1980-talet, var antalet totalvägrare drygt 1 000 personer per år.

Om en medborgartjänst infördes i dag, vilket tvång skulle då införas mot dem som vägrade att delta? Dilemmat är följande: Med lindriga sanktioner finns risk att en relativt stor grupp skulle försöka smita undan. Det skulle i sin tur leda till att andra skulle anse det orättvist att just de skulle behöva genomföra medborgartjänsten när andra slapp undan. Det skulle i sin tur kunna skapa en negativ spiral som underminerar hela systemet. Om sanktionerna å andra sidan är starka, med ganska långa fängelsestraff, finns tvärtom risken att hela systemet upplevs som ett obehagligt tvång, närmast ett straff. Det skulle i sin tur underminera möjligheten av att medborgartjänsten uppfattades som en legitim och berättigad verksamhet. Den uppfattningen skulle ytterligare förstärkas om innehållet i verksamheten inte uppfattades som ytterst angelägen och effektivt organiserad.

Det finns ytterligare en möjlighet. Socialdemokraterna kräver att det ska införas en obligatorisk gymnasieskola från 2018. Obligatoriet skulle omfatta medborgare som avslutat grundskolan och ännu inte fyllt 18 år, det vill säga blivit myndiga. Ett sådant obligatorium skulle därmed komma att överlappa lagen om totalförsvarspikt som gäller från fyllda 16 år. En möjlighet vore att en obligatorisk medborgartjänst kom att utgöra en del av en

obligatorisk gymnasieskola. Samtidigt finns skäl som talar i motsatt riktning. Om medborgartjänsten ska kunna innehålla militära inslag krävs en åldersgräns på 18 år, det gäller även för flera insatser inom det civila försvaret, som deltagande i den frivilliga brandkåren.

Av detta går det att dra flera slutsatser:

- Det finns ett inbyggt dilemma med att använda tvång för att genomföra en medborgartjänst. Om det inte finns sanktioner mot dem som struntar i att genomföra uppdraget finns risk för att systemet undermineras. Om det finns kännbara sanktioner finns risk för att systemet upplevs som ett straff.

- Möjligheten att upprätthålla en obligatorisk medborgartjänst bygger på att den har demokratisk förankring och att folkflertalet uppfattar insatserna som samhällsviktiga och att de vore svåra att lösa utan ett obligatorium.

- Om medborgartjänsten utgör en del av det militära försvaret eller det civila försvaret kan den nuvarande lagen om totalförsvarsplikt användas. Om medborgartjänsten skulle omfatta verksamhet inom exempelvis vård och omsorg skulle en ny tvångslagstiftning krävas.

- Ytterligare en möjlighet vore att medborgartjänsten blev en del av en framtida obligatorisk gymnasieskola. Samtidigt finns skäl som talar i motsatt riktning. Medborgartjänst inom det militära försvaret och delar av det civila försvaret kräver en åldersgräns på 18 år.

9. EN MEDBORGARTJÄNST FÖR ALLA ELLER FÖR VISSA

En möjlighet är att införa en medborgartjänst för alla. En annan möjlighet är att alla visserligen mönstrar men att bara vissa blir kallade till medborgartjänst.

Den avgörande frågan om vilket dessa alternativ som är mest lämpligt är vilket behov det finns av en medborgartjänst, det vill säga hur många som behöver genomföra medborgartjänsten för att den ska fungera framgångsrikt.

Om medborgartjänsten handlar om utbildning inom det militära försvaret och det civila försvaret behövs en detaljerad bedömning av hur stora behoven är.

Ett starkt argument för att i princip alla i en årskull, det vill säga omkring 100 000 personer, skulle genomföra medborgartjänsten är att den därigenom skulle få en starkare moralisk legitimitet. Frågan

är om en medborgartjänst där alla inte deltar ens bör kallas för medborgartjänst.

Ett dilemma är dock att vid alla former av medborgartjänst är marginalnyttan av att ytterligare personer deltar avtagande. Om alla eller nästan alla omfattas blir det en särskild utmaning att alla verkligen kan utföra meningsfulla uppgifter.

En avgörande fråga när det gäller volymen är att alla i medborgartjänst får möjlighet att utföra en samhällsviktig insats. I annat fall undermineras legitimiteten.

En annan avgörande fråga är ekonomisk. En verksamhet som omfattar 100 000 individer är kostsam. Dels ska ersättning utgå för dem som deltar, dels är kostnaderna stora för lärare, handledare, kurslokaler, administration etc. Samtidigt innebär en medborgartjänst ekonomiska vinster. Om medborgartjänsten består av att verksamhet bedrivs – exempelvis inom vård och omsorg – kommer viktiga samhälleliga behov att tillgodoses. Även en medborgartjänst som handlar om agerandet vid kriser och katastrofer kommer att innebära att människor handlar mer rationellt och samhället kommer att spara pengar vid olyckor och kriser.

Här diskuteras om medborgartjänsten ska vara obligatorisk eller frivillig, men det finns också möjliga blandformer. En möjlighet är att en del av medborgartjänsten är obligatorisk, men att det sedan finns olika former av förlängningar. Det är däremot moraliskt svårt att införa ett selektivt tvång. Med en sådan modell skulle därför de olika förlängningarna behöva vara frivilliga.

Summering: En medborgartjänst måste svara mot verkliga behov. Det vore fel att först besluta sig för en medborgartjänst och sedan att ställa frågan vad medborgartjänsten ska innehålla. Detta måste vara en utgångspunkt för att avgöra omfattningen av medborgartjänsten. En annan aspekt som måste vägas in är ekonomiska kostnader och vinster med en medborgartjänst. Samtidigt är det uppenbart att den moraliska legitimiteten för en medborgartjänst skulle minska om den inte omfattade alla. Själva utgångspunkten i detta sammanhang är en medborgartjänst för alla. En möjlighet är dock en blandform, där en kortare medborgartjänst är obligatorisk för alla, medan det sedan finns olika former av förlängningar där inte alla deltar.

10. MEDBORGARTJÄNST SOM BRYGGA FÖR ATT KOMMA IN I ARBETSLIVET

Sverige har en hög ungdomsarbetslöshet, men många ungdomar är arbetslösa under kortare perioder innan de får jobb eller börjar på utbildningar. Vad som därför är särskilt allvarligt är den höga långtidsarbetslösheten bland unga. För närvarande har omkring 35 000 ungdomar under 24 år varit arbetslösa i sex månader eller längre. Två grupper är särskilt överrepresenterade bland de långtidsarbetslösa ungdomarna, de som inte avslutat gymnasiet och de som kommit flyttande till Sverige från annat land under skolgången (många tillhör förstås båda dessa grupper).

Ett hinder för långtidsarbetslösa ungdomar är att de förutom gymnasieutbildning saknar arbetslivserfarenhet. Många studier visar att även kortare anställningar och/eller praktikperioder drastiskt ökar möjligheterna att få fäste på arbetsmarknaden.

En medborgartjänst – lite beroende av utformningen – skulle kunna ge erfarenhet från arbetslivet. Detta skulle i sin tur ge kunskaper, erfarenheter, kontakter och inte minst ett bättre självförtroende, det vill säga flera faktorer som skulle öka möjligheterna att etablera sig i arbetslivet.

Det går ändå att sätta upp frågetecken kring om en medborgartjänst är ett effektivt verktyg för att minska ungdomsarbetslösheten.

Det avgörande skälet till tveksamheten är att medborgartjänsten i princip borde omfatta alla, medan satsningar på att minska ungdomsarbetslösheten främst borde vara riktade åtgärder mot de långtidsarbetslösa ungdomarna.

Nu går det ändå att tänka sig att medborgartjänsten både består av en allmän del för alla och därefter ett antal frivilliga fortsättningar. Det skulle innebära att fortsättningarna automatiskt blev mer selektiva, de med annat jobb eller plats på utbildning skulle inte fortsätta.

Vidare kan en medborgartjänst ses som något som är värdefullt även för dem som inte riskerar att bli arbetslösa. I dag har tiden innan ungdomar etablerar sig i arbetslivet skjutits upp dramatiskt. En tidigare erfarenhet av arbetslivet kommer att vara till nytta i den fortsatta utbildningen och skapa större förståelse för människors villkor.

Sammanfattning: En medborgartjänst skulle kunna fungera som en brygga till arbetslivet. Samtidigt är riktade åtgärder till långtidsarbetslösa ungdomar en mer effektiv åtgärd. Den vanliga formen av ungdomsarbetslöshet består av arbetslöshet under en kortare period.

11. FÖRSLAG

- Det finns skäl att pröva om en medborgartjänst bör införas.
- I denna studie finns exempel på frågeställningar som måste utredas innan en medborgartjänst införs.
 - Medborgartjänsten bör föregås av en allmän mönstring.
 - Medborgartjänsten bör genomföras för alla invånare med permanent uppehållstillstånd mellan 18 och 24 år.
 - Den obligatoriska delen av medborgartjänsten bör ge alla medborgare en grundutbildning kring civilförsvares-, kris- och katastrofinsatser. Civilförsvaret är en del av totalförsvaret, där även det militära försvaret ingår. Även i den obligatoriska delen skulle något militärt inslag kunna ingå.
 - Utöver den obligatoriska delen bör det vara möjligt att frivilligt välja olika förlängningar. Det kan handla om fortsatt utbildning inom civilförsvaret eller om en militär värnplikt. Behoven bör styra längden på dessa utbildningar och insatser, därefter kan de övergå i anställningar (gäller främst inom det militära försvaret).
 - Utbildningarna för civilförsvaret och det militära försvaret bör syfta till att kunna göra insatser vid en krissituation. När det gäller insatser för civilförsvaret bör dessa i första hand vara frivilliga och bygga på det samarbete som redan i dag finns mellan ideella civilförsvarsorganisationer och myndigheter. Vid extrema krissituationer ska människor kunna inkallas till civilförsvaret. Likaså ska värnpliktiga som utbildat sig för insatser inom det militära försvaret kunna kallas in.
 - Ett annat förslag är att använda medborgartjänsten för insatser inom vård och omsorg. Tills vidare bör sådana förslag dock inte ingå i en medborgartjänst, men det kan vara en framtida möjlighet.
 - Ett arvode bör utgå till alla som deltar i medborgartjänst. Arbetslöshetsersättning ska inte kunna utgå samtidigt. En möjlighet är att arvodet är högre vid de frivilliga fortsättningarna för att locka till deltagande.
 - Den nuvarande lagstiftningen om totalförsvarsplikt kan användas för den obligatoriska delen av ovanstående form av

medborgartjänst. Det är dock lämpligt att medborgartjänsten inte bara omfattar alla medborgare i Sverige utan även dem med permanent uppehållstillstånd. På denna punkt behövs en juridisk översyn av den nuvarande totalförsvarsplikten. Den nuvarande skolplikten gäller för alla som är bosatta i Sverige.

● Medborgartjänsten bör utvärderas. En möjlighet är att i framtiden förlänga den obligatoriska delen. Mönstringen skapar också möjlighet till en mer omfattande utbildning inom totalförsvaret (det civila och det militära försvaret). Redan i dag finns flera förslag om en allmän värnplikt och en mer omfattande medborgartjänst. Det är dock rimligt att i ett första skede bygga en verksamhet i mindre skala.

12. SAMMANFATTNING

Det finns skäl att pröva om en medborgartjänst ska införas. Med medborgartjänst menas i detta sammanhang en allmän mönstring och en obligatorisk tjänst. Därutöver föreslås frivilliga förlängningar av medborgartjänsten.

Det främsta argumentet för en medborgartjänst är att fler människor behöver utbildas kring civilförsvars-, kris- och katastrofinsatser samt att det finns anledning att överväga om en allmän militär värnplikt bör återinföras (men inte för alla).

Det avgörande argumentet för en medborgartjänst är sålunda att det finns ett samhällsligt behov av en sådan.

Medborgartjänsten måste hålla hög kvalitet och handla om samhällsviktiga insatser som inte kan lösas tillfredsställande på annat sätt. Detta gäller i synnerhet medborgartjänstens obligatoriska inslag. Om dessa kriterier inte är uppfylla undermineras legitimiteten för obligatoriet.

Det finns en stark pedagogisk poäng med att en medborgartjänst omfattar alla med permanent uppehållstillstånd mellan 18 och 24 år. I annat fall försvagas medborgartjänstens moraliska legitimitet. Däremot kan det vara lämpligt att en del av medborgartjänsten är obligatorisk och att det finns olika frivilliga förlängningar.

Den obligatoriska delen av medborgartjänsten ska innehålla utbildningar kring civilförsvars-, kris- och katastrofinsatser. Utbildningarna skulle göra människor mer kompetenta och mer motiverade att agera vid kris- och katastrofinsatser. Den nuvarande lagstiftningen om totalförsvarsplikt kan utgöra den juridiska grundvalen för obligatoriet.

Det behövs ett bredare folkligt engagemang för att stärka den civila beredskapen. Inte minst i glesbygd är detta avgörande, där

tar det ofta lång tid för räddningstjänsten att vara på plats. Det finns starka idémässiga skäl för att låta den civila beredskapen ha en stark folklig förankring. En fortgående professionalisering skulle både försvaga beredskapen och underminera legitimiteten.

Den obligatoriska delen av medborgartjänsten skulle årligen omfatta omkring 100 000 personer. För att genomföra sådana utbildningar krävs lärare, lokaler, utrustning etc. Vidare bör alla i medborgartjänst få ett arvode.

På sikt kan en medborgartjänst spara pengar, inte minst genom att Sverige bättre klarar kris- och katastrofsituationer och genom att fler personer slussas ut i arbetslivet. På kort sikt skulle en medborgartjänst innebära ökade offentliga utgifter.

Ovanstående resonemang talar för att den obligatoriska delen av medborgartjänsten endast bör vara relativt kort. Efter ett antal år kan medborgartjänsten utvärderas, är erfarenheterna goda kan det vara aktuellt att fatta beslut om en utökad medborgartjänst. En allmän mönstring skapar också förutsättningar att vid ett förändrat världsläge åter börja bygga upp en allmän värnplikt.

Den obligatoriska medborgartjänsten ska kunna byggas på med frivilliga förlängningar. Dessa ska innehålla fortsatt (1) utbildning inom civilförsvaret och (2) utbildning inom det militära försvaret. På sikt bör man överväga om medborgartjänsten även bör innefatta möjligheten till insatser inom vård och omsorg.

Den obligatoriska delen av medborgartjänsten ska ge utbildning om hur människor ska agera vid krissituationer, det vill säga insatser som kan kopplas till civilförsvaret. Vid allvarliga tillbud ska myndigheterna kunna begära stöd av dem som utbildats. Dessa insatser bör i första hand vara frivilliga och organiseras i samverkan mellan myndigheter och civilförsvarsorganisationer. Vid allvarliga och omfattande nödsituationer ska dock utbildade människor kunna bli inkallade.

De som utbildats som värnpliktiga inom det militära försvaret ska kunna kallas in vid behov.

Medborgartjänsten skulle fungera som en mötesplats för människor med olika bakgrund. Detta skulle förstärkas om deltagarna bodde tillsammans under delar av utbildningen. Därigenom skulle en medborgartjänst bidra till att stärka den samhälleliga tilliten. Medborgartjänsten skulle också åskådliggöra att människor i samhället har rättigheter men också plikter. Samtidigt ska den tillitsskapande effekten av en medborgartjänst inte övervärderas. Andra faktorer är förmodligen ännu viktigare, som att offentliga institutioner agerar opartiskt och att den tilltagande segregationen inom skolan kan brytas.

En medborgartjänst kommer i sig att utgöra ett moraliskt imperativ. I fokus för medborgartjänsten skulle stå insatser för samhället. Därigenom skiljer sig utgångspunkten från många andra utbildningar där den enskildes yrkeskarriär står i fokus (även om yrkesutövningarna i sig bidrar till samhället). Det skulle förstärka synen att medborgare har både rättigheter och plikter gentemot samhället.

En medborgartjänst som samverkar med ideella organisationer kopplade till civilförsvaret skulle bidra till att stärka det civila samhället och samverka mellan det civila samhället, myndigheter och kommuner. Det skulle skapa en ökad kunskap och förståelse för myndigheternas och kommunernas arbete.

En medborgartjänst skulle fungera som en brygga till arbetslivet. Motivet för en medborgartjänst är dock inte primärt att minska ungdomsarbetslösheten. De mest effektiva åtgärderna för att minska ungdomsarbetslösheten är riktade insatser. Framför allt behövs åtgärder som når långtidsarbetslösa ungdomar.

De kunskaper som människor får genom medborgartjänsten skulle kunna användas för internationella insatser. Det kan ske genom att människor som deltagit i medborgartjänsten engagerar sig ideellt eller professionellt i internationellt utvecklingssamarbete och i olika former av flyktinghjälp.

Det uttalade syftet med en medborgartjänst ska vara att den ska tjäna samhällets bästa – inte främst den enskilda individens utveckling.

13. INTERVJUER

Centrala intervjuer:

Degeryd, Thomas, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

Dobsson, Vendela, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

Hultqvist, Peter, försvarsminister

Johansson, Anders M, generalsekreterare för Civilförsvarsförbundet

Mårtensson, Kristina, Kommunal, utredningschef

Widmark, Anna, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)

Vinge, Simon, har gjort utredningar på uppdrag av Kommunal

14. CENTRALA SKRIFTLIGA UNDERLAG

Abrahamsson, Hans, *Städer som nav för en globalt hållbar samhällsutveckling eller slagfält för sociala konflikter. Ett diskussionsunderlag framtaget för Kommission för ett socialt hållbart Malmö*, Malmö stad, 2012.

Council conclusions on Further Developing Risk Assessment for Disaster Management within the European Union, EU-kommissionen, 2011.

Hultqvist, Peter & Ahlin, Urban, *Dags att återinföra mönstring*, SvD, 29/8, 2014.

Höjer, Henrik, *Sveriges unika tillit sjunker – Kan man lita på folk?*, Forskning & Framsteg, nr 8/2014.

Idén om samhälls- eller medborgartjänst, PM, Arena, 2014.

Minnesanteckningar från rundabordssamtal om medborgartjänst/samhällstjänst, Arena, 27/2, 2014.

Moberg, Åsa, *Låt unga göra samhällstjänst*, Dagens Samhälle, 17/1, 2014.

Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Fö2013/1231/SSK, Regeringen, 2012.

Risker och förmågor – Redovisning av regeringsuppdrag om nationell risk- och förmågebedömning, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), 2013

Rosenberg, Göran, *Ett handfast förslag. Kolumnen: Göran Rosenberg om införandet av en allmän samhällsplikt*, DN, 26/5, 2009.

Senneby, Johanna, *Olof Ruin: Blockpolitikens omöjlighet tydligare än förr*, Dagens Arena, 25/8, 2014.

Trägårdh, Lars m.fl., *Den svala svenska tilliten: Förutsättningar och utmaningar*, SNS, 2013.

Trägårdh, Lars, *En ny form av samhällstjänst*, Sydsvenskan, 4/11, 2013.

Trägårdh, Lars (red.), *Tillit i det moderna Sverige – den dumme svensken och andra mysterier*, SNS, 2009.

Undersökning om intresset för medverkan i frivilliga resursgrupper, utförd av Kreafor AB, på uppdrag av Civilförsvarsförbundet, 2011.

Utbildningsmaterial om hot och risker, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), 2012

Wennemo, Irene, *Det gemensamma – om den svenska välfärdsmodellen*, Premiss förlag, 2014.

Värmeböljor och dödlighet bland sårbara grupper – en svensk studie, 2010:12, Statens folkhälsoinstitut, 2010.

TIDIGARE RAPPORTER

I SERIEN NY TID

Rapporterna finns tillgängliga för nedladdning från

<http://www.arenaide.se/rapporter/>

- Rapport 23, *Bortom skuldberget – Politiska och ekonomiska reformer för Europa*, av Daniel Mathisen, maj 2014
- Rapport 22, *Ett marinblått Frankrike? – En analys av den Nationella frontens maktambitioner*, av Tomas Lindbom, april 2014
- Rapport 21, *Taksim är överallt*, av Alexandra Franzén, februari 2014
- Rapport 20, *Sino-japansk lek med historisk eld*, av Börje Ljunggren, januari 2014
- Rapport 19, *The Swedish Model – conflict or consensus?*, av Håkan A Bengtsson, oktober 2013
- Rapport 18, *Vi har aldrig vært kulturradikale. Georg Brandes og kulturradikalismen*, av Håvard Friis Nilsen, maj 2013
- Rapport 17, *Pengar till politikerna och risken för korruption*, av Sverker Lindström, april 2013
- Rapport 16, *Wii the people – Partier, rörelser, infrastruktur och presidentvalskampanjen 2012*, av Matt Browne, översatt av Eric Sundström, december 2012
- Rapport 15, *Vinst och den offentliga tjänstemarknaden – En rättslig analys*, av Ardalan Shekarabi, oktober 2012
- Rapport 14, *Cuba – In Search of an "Orderly Transition"*, av Uwe Optenhögel och Florian Pronold, september 2012
- Rapport 13, *Efter Europas svältkur – En ny ekonomisk debatt?*, av Katrine Kielos, juni 2012
- Rapport 12, *Ecological Industrial Policy as a Key Element of a Sustainable Economy in Europe*, av Matthias Machnig, april 2012
- Rapport 11, *Finanskapitalets makt och fackets möjligheter*, av Ingemar Lindberg och Magnus Ryner, mars 2012
- Rapport 10, *Myten om Järnladyen – Bilden av Margaret Thatchers ekonomiska politik*, av Katrine Kielos, februari 2012
- Rapport 9, *Creating a Sustainable Solidaristic Society: A Manual*, av Bo Rothstein, november 2011
- Rapport 8, *Från Tel Aviv till Teheran – Arbetarrörelsen i Mellanöstern*, av Alexandra Franzén, september 2011
- Rapport 7, *Strategier för en global fackföreningsrörelse*, av Mats Wingborg, september 2011
- Rapport 6, *Latinamerika, vänstern, framtiden*, av Magnus Linton,

januari 2011

Rapport 5, Det civila samhället mellan stat och marknad, av Håkan Arvidsson, december 2010

Rapport 4, Nästa vänster – efter den nationella klasskompromissens tid, av Ingemar Lindberg, oktober 2010

Rapport 3, Det populistiska laboratoriet. Nederländerna inför valet, av Per Wirtén, juni 2010

Rapport 2, What's left? Fransk vänster efter förnyelsen som aldrig kom, av Wojtek Kalinowski, mars 2010

Rapport 1, En radikal och progressiv stadspolitik – en provisorisk utopi, av Johannes Åsberg, mars 2010

arenaidé